

АЗИМЖОН
ДАВРОНОВ

ОТА – Жаноби Мавло ёхуд Ҳамза мактубларининг ёшлар тарбиясидаги аҳамияти

“...Боқий каминанинг арзи шулким, жаноби домла хизматларида муқиму мустақимдурман. Бир дарс “Шамсия”дан ва бир дарс “Шарҳи мулло”дан ўқиб турибман. Умид қиламанки, жаноби мавлойимнинг дуолари шарофатила ажаб эмаски, Худои таборак ва тақаддас бу каминага ҳам андак фаҳм ато қилгай. Иншоолло, умид қиламанки, бир хат менга равона қилсалар, токи хотиржам бўлиб ҳаракат қилсам, албатта. Сўнгра акам баъзи бир китобларни “Каломулло”, “Муҳаррам афанди”, “Шарҳи мулло”, “Мухтасари виқоя”, “Шарҳи Абдулло”, “Қофия”, “Шарҳи ҳаракот” дафтарча ва бир карта лозим. Шуларни юборсалар, деб илтимос қилдим... Нури чашмингиз мулло Ҳамза”¹.

Мазкур мактуб Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг отасига йўллаган мактубларидан бири бўлиб, ёзган хатларининг деярли ҳар бирида у ўзини бебахт, бечора, бефаҳм, иқболсиз, гумроҳ, ноқобил деб, тасвирлайди. Отасидан ҳар беш вақт намозида уни дуо қилишини, падари бузруквори дуолари таъсирида бахту-иқболли, фаҳм-фаросатли бўла олишини айтишни канда қилмайди.

Кўринмоқдаки, ўқув дарсликлари ва илмий манбаларда асосан ўзбек драматургиясининг асосчиси, улуг шoir сифатида қайд этиб келинадиган Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий дастлаб шoir ёки ёзувчи, драматург ёки композитор

¹ Ҳ.Ҳ. Ниёзий, ТАТ, 5 жилдлик, 5-жилд, Т., 1989 йил, 328-бет.

Азимжон ДАВРОНОВ – 1969 йилда туғилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтининг (ҳозирги ТДПУ) ўзбек филологияси факультетини битирган. “Ҳуррият – Ҳамза ижодининг бош масаласи”, “Ҳамзанинг “Ўч” номи пьесасида ижтимоий муаммолар талқини”, “Ҳамза – жаҳид адабиётининг намоёндаларидан бири” номи илмий мақолалари эълон қилинган.

ОТА – Жаноби Мавло ёхуд Ҳамза мактубларининг ёшлар тарбиясидаги аҳамияти

бўлишни ҳаёлига ҳам келтирмаган. 1905–1906 йилларга келиб Шарқ мумтоз адабиётларидан илҳомланиб, севги-муҳаббат мавзусида шеърлар ёзган. Унинг бу туркумдаги шеърлари “Девони Ниҳоний” асарига ҳам киритилган бўлиб, шоирнинг ижоддан бўлак ҳаётидаги асосий мақсад ва интилишлари эса олий даражадаги диний маълумотга эга бўлишга қаратилган эди.

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий 1908–1909 йилларда бу ниятни амалга ошириш, яъни диний илмни мукаммал эгаллаш мақсадида Наманган мадрасаларида таҳсил олган. Почта, телефон, телеграф каби алоқа воситалари бўлмаганлиги сабабли Намангандан отасига тез-тез мактублар ёзиб турган. Мактублар, Наманган ва Қўқон шаҳарлари ўртасида савдо-сотиқ ишлари билан қатнаб юрувчи аравакашлар орқали юборилган.

Бўлғуси шоир отасига юборган мактубларидан бирида шундай ёзади: “...Нури чапмингиз Наманган балдасида истиқомат қилиб, илм талабида жанобларининг дуоси билан машғул бўлиб юрибман. Умид қиламанки, жаноблари ҳам беш вақт намоз вақтида дуо билан эсласинлар. Зора жанобларининг дуолари шарофати билан яратувчи ўзининг лутфу қарами била бу бечораларни ҳам ўз мақсадларига етказса, ажаб эмас, омин...”²

Ушбу мактуб мазмунидан кўринадики, Ҳамза 19–20 ёшларида доимий равишда ибодатда юрган. Ҳар ўқиган намозида ота-онаси ҳақида дуо қилган ва ўз навбатида отасидан ҳам дуо қилиб туришини сўраган. Шу билан бирга барча мактубларида отасига нисбатан юксак ҳурмат ва эҳтиромини ифодалаб келган. Бу эса Ҳамзанинг ота-она тарбиясига эътибори, эҳтиромидан далолат бериш билан бирга унинг мустаҳкам диний эътиқодли мўмин-мусулмон бўлганини билдиради.

Юқоридаги мактуб давомида яна шундай сатрлар бор: “Табаррук мактубингизни мутолаа қилиб шуни билдимки, бундан олдинги хатим сизга етиб бормашти, қайтиб келди. Сабаби шуки, Обидилло махсум муҳаррам ойининг тўртинчисида акамилло эшонқорига бир хат юборган эканлар ҳамда уч сўм пул, китобхонадан уч-тўртта китоб юборсин деган эканлар. Акамиз бир “Шифоҳия” ном китоб, аввалги жузъи, кейинги жузъи, яна учта “Қавонайн” олиб, харитани ичига солиб юборган эдилар, келиб тегди. Харитани ичидан омонатни олиб бердим, очиб кўриб: “Ичида хати ҳам борми?” деб сўрадилар. Ҳарчанд қидирдик – хат йўқ экан. Сониян, (иккинчидан ёки сўнг) пулини ҳисоблаб айтдиларки, “Пули уч танга бир мири кўп бўлибди. Исроил қорининг хат ёзмаганининг сабаби нимада экан?” деб, чиқиб кетдилар. Уч кундан кейин яна келиб айтдиларки, “Исроил қоридан хат келди”, деб кўлимга бир хат бердилар, очдим, кўрсамки, акамнинг хати. Мазмуни буки, “Обидилло махсум маълумингиз ўлсунки, мазкур китоблардан уч танга, бир мири қолган, бир дона хат билан мулла Ҳамзахонни харитаси (посилка-жўнатма)ни ичига солиб юбориб эрдим, йўқлаб олинг, иккинчи шулки, ман савдогарчилик кўчасидан беҳабарроқдурман, соҳиб ихтиёр ўзингиз. Хуллас, Обидилло махсум: “Исроил қори юборган пул ила хат қани”, деб сўрадилар, ҳайрон бўлдим. Шунчалик ўсал бўлдимки, махсумнинг олдида бундай ҳаётдан ўлим афзал бўлиб қолди.

2 Ҳ.Ҳ. Ниёзий, ТАТ, 5 жилдлик, 5-жилд, Т., 1989 йил, 325-бет.

Бу нима гап?! Хаританинг ичида на пул ва на хат бор. Юбормаган нарсаларини “махсум юбордим”, деб хат ёзиб, мусофирликда дилимни қоп-қора қилдилар. Мен Эшонқори ҳаққига нима ёмонлик қилган эдимки, бу бемазаликларни менинг ҳаққимга раво кўрадилар. Шу сабабдан ҳайрон бўлиб махсумга айтдим менга на хат ва на пул келди, деб. Бу ҳафта хат ёзиб, қиблагоҳдан сўрайман, деб зўрға узр сўрадим. Менга ҳеч нарсаси келган эмас. Ҳақиқатни сўранг, бир хат ёзиб, ҳақиқатини ёзсинлар, (нега ёлгон ёзганини тушунтирсинлар, – демоқчи. – Д.А) токи мен хижолатликдан чиқайин. Жон қиблагоҳим”. Дуогўйингиз мулла Ҳамза³.

Мактубнинг давомидан англаш мумкинки, Ҳамза мусофирликда камбағалликда кун кўрган. Арзимаган уч танга бир мири пул уни катта ташвишга солган. Ҳақиқат, адолат, ростгўйлик, ор-номус масалаларининг устуворлиги Ҳамза шахсиятига хос бўлган хусусиятлардандир. Бу хусусиятлар унинг қай даражада тарбия топганини характерлайди.

Мазкур хатларнинг ҳар бирида отасига куйидаги сўзлар такрор-такрор айтилади: “Оллоҳ мангу. Жаноби қиблагоҳимни Оллоҳу Таолло икки дунёда саломат қилиб, умрингизни ва иқболингизни қиёмат кунига қадар зиёда қилсин. Бу хизматдан узоқ мажбурданким, ҳар доим марҳаматпаноҳ ва шафқатдастгоҳ, қиблаи ҳақиқий ва каъбаи таҳқиқ хизматидадур, арзи етсун. Хотир ойинаси кўп хосиятли суҳбатнинг шарафи учун фармонбар ва ризо густардир. Илоҳи, бу бечораларнинг иқболига субҳу шом, балки узоқ муддатга соғ ва саломатлик мартабасида бўлсинлар...”⁴

Ҳамзанинг отасига йўллаган мактубларининг ҳар бири кириш қисмида такрорланувчи мазкур жумлалар, унинг сурати ва сийратига сингиган тарбия кўринишидир.

Наманган мадрасаларининг бирида ҳужрада яшаб кун кўраётган талаба Ҳамза навбатдаги мактубида отасига шундай ёзади: “...Уйда менинг бир калошим бор, юборсалар, махсини бўятиб кияр эдим. Кафшим кўп нобуд бўлаяпти. Бир бедона кафш сотиб олган эдим, рамазон келиб қолди, яна сотиб юбордим. Ифторлик ва саҳарликка харжладим. Бу ҳам қарийб тамом бўлиб қолди...”⁵

Кўлида пули бўлмай, кавушини сотиб ифторлик ва саҳарлик учун егулик сотиб олган, ёнида иссиқ овқат тайёрлаб берувчи на онаси ва на аёли бўлмаган ўн тўққиз ёшли йигитнинг шаронти оғирлигига қарамай рўза тутинишига нима мажбур қилган? Ҳамзанинг ўша вақтдаги ижтимоий аҳволидан хабар берувчи ушбу мактублар, унинг ўта сабрли ва мустаҳкам иродали бўлганини, илм олиш йўлида ҳар қандай қийинчиликка чидаганини кўрсатади. Ҳамза ишлаб, пул топиб, яхшироқ яшашга уринса ҳам бўлар эди. Лекин ишласа тўлиқ таҳсил олиш имкони йўқлиги учун шундай оғир шароитда кун кўришга мажбур эди.

3 Ҳ.Ҳ.Ниёзий, ТАТ, 5 жилдлик, 5-жилд, Т., 1989 йил, 325-бет.

4 Ҳ.Ҳ.Ниёзий, ТАТ, 5 жилдлик, 5-жилд, Т., 1989 йил, 331-бет.

5 Ҳ.Ҳ.Ниёзий, ТАТ, 5 жилдлик, 5-жилд, Т., 1989 йил, 334-бет.

Ҳамза отасига йўллаган яна бир хатида ёзади: "...Агар иложи бўлса, бирор кўрпа ёки кўрпача юборсалар, айти илтифот бўлар эди, чунки ҳужрада икки киши истиқомат қиламиз. Зоҳидилло маҳдумнинг иккита кўрпалари бор эди, биттасини ҳужрага, биттасини танчанинг устига солдик, хобгоҳга қолмади. Арзим шуки, афв этгайсиз ва қабул этгайсиз..."⁶

Мактубдаги ушбу тасвир ўқувчи кўз ўнгида совуқ киш фаслини гавдалантиради. У пайтлар газ, печка каби уйни иситиш воситалари бўлмаган, асосан танчага чўғ солинган. Чўғ иссиғини сақлаб қолиш учун эса танча кўрпа билан ўралган. Икки донагина бўлган кўрпанинг бири танчага ўралганлиги учун ухлашга тўшак қолмаган. Шу сабабли отасидан кўрпа ёки кўрпача юборишини сўраб ёзилган мазкур мактуб бўлгуси машҳур ижодкорнинг нақадар оғир ва қийин шароитда яшаб, билим олишга ҳаракат қилганидан маълумот бериш билан бирга Ҳамза шахсияти, руҳияти ва адабий сиймоси тўғрисида тўғри ва мукамал хулоса чиқаришга кўмаклашади.

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг муҳим тарбиявий аҳамиятга эга бўлган мактуб ва ёзишмалари жуда кўп. Биз уларнинг атиги бир нечтасидангина келтирилган лавҳаларни таҳлил этдик, холос. Аммо шукелтирилган далилларнинг ўзиёқ Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг қандай тарбия таъсирида улғайгани ҳақида тасаввурга эга бўлиш имконини беради. Ўйлаймизки, Ҳамзанинг отасига бўлган ҳурмат-эҳтироми, камтарлиги, ор-номуслилиги, ҳақиқатпарвар ва адолатпарварлиги, илмга чанқоқлигини бутунги давр ёшларига ҳам ибрат намунаси сифатида кўрсатиш муҳим аҳамиятга эга. Чунки ўзининг қатор бебаҳо ижод намуналари билан ўзбек адабиёти ривожига улкан ҳисса қўшган Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий бир умр ёшларни инсонпарварлик руҳида тарбиялаш ишига ҳам алоҳида аҳамият берган. Бундай тарбия асосини эса у ёшларнинг ўз яқинлари, айниқса, ота-онасига нисбатан муҳаббат туйғуларини ривожлантиришдан бошлаш кераклигини таъкидлаган. Шоир ўқув дарсликларида ҳам ота-онани ҳурмат қилиш энг юксак инсоний фазилатлардан бири эканлигини уқтираркан, отанинг лирик образини чизишда унинг амри ҳалқ амридан ҳам кучли эканлигини таърифлайди.

6 Ҳ.Ҳ. Ниёзий, ТАТ, 5 жилдлик, 5-жилд, Т., 1989 йил, 340-бет.

МУНДАРИЖА
БАРҲАЁТ СИЙМОЛАР

Узақбай ПИРЖАНОВ. *Икки ҳикоя*.

Есирнинг ўғли	4
Бўзтўғай	6

НАЗМ

Шукр ҚУРБОН. Кечикмаган ишк садолари. <i>Сонетлар</i>	12
Савобар МЕҲМОН. Ишк дех аталган энг сирли фанман	19
Салим АШУР. Китобларнинг катида шеърлар бориб келади	34

НАСР

Азизулло АРАЛ. Кули аўқа соғиритмас асар	42
Фотима АБДУРАИМОВА. Ишк. <i>Новелла</i>	116
Шовра ЭРМЕТОВА. Одамнинг уйи. <i>Ҳикоя</i>	132

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Нягора АШУРОВА. Адабиётшуносликда зёл образи талқини	46
Мутаммеддин БАҲЕТДИНОВ.	
“Сўзим халқ оғзидан қолса розиман...”	113

Азимжон ДАВРОНОВ.

ОТА – Жаноби Мавло ёхуд

Ҳамза мактубларининг ёшлар тарбиясидаги аҳамияти	136
Йўлдош МИРЗАЕВ. Ҳақонийликни устувор билган адиб	140
Салима ЖУМАЕВА. Балий образ яратиб маҳорати	145

ТЕРАН ТОМИРЛАР

Бейшенбой УСУБАЛНОВ. Минг. <i>Ҳикоя</i>	25
---	----

ДРАМАТУРГИЯ

Исроил САПАРБӨЙ. Амир ТЕМУР. <i>Тарихий драма</i>	62
---	----

ТАДКИҚОТ

Тилловмурод ШАЙМАРДОНОВ.	
Сиддиқий-Ажзийнинг Исмоил Гаспринский марсияси	51
Зумрад МАШАРИПОВА. Яшил ишк ва ранг-баранг гуллар	56

БУЛОҚ КЎЗ ОЧДИ

Дилноза КАМОЛ. Шивирингдан уйғонсин дунё	152
--	-----

ҚАДРИЯТ

Замира РЎЗНЕВА. Дарёдил муаллимим. <i>Эссе</i>	159
--	-----

ЁШЛАР ДАҒТАРИ

Махлиёхон УМУРЗОҚОВА. Нигоҳларим туташар уфққа	166
--	-----

ГУЛҚАЙҲИ

Эгамназар СОҲИБНАЗАРОВ. Илҳомқуш. <i>Ҳажвия</i>	170
---	-----

BOLALAR DUNYOSI

Olshobergan PO'LAT. Qani so'yla majmualar	172
Адабий ҳаёт	174

Шарқ юлдузи

2022

8-сон

Муассис:
**ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ**

* Муаллифлар фикри тахририят ижодий жамоаси нуктаи назардан фарқлангани мумкин. Тахририятта юборилган материаллар муаллифларга қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган нашрларнинг 10.00.02 “Ўзбек адабиёти” иқтисодлиги бўйича рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна диврий нашрларни етказиб бериш билан шуғулланувчи барча таъкилотлар орқали амалга оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:
100066, Тошкент шаҳри,
Буёқдор шоҳзод, Адиблар кўчаси,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
биноси.
Телефонлар:
71231-23-65, 71231-23-68 903721438
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi@mail.ru
sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди:
26.07.2022
Қоғоз бичими 70х108 1/16
Офсет босма усулида офсет қоғозидан
босилди. Босма табоғи 11,0.
Шарти босма табоғи 15,4.
Нашриёт хисоб табоғи 17,2.
Адаби 7150 нуска.
Буёқдор №16

Журнал Ўзбекистон Матбӯот ва
аъборот агентлигидан 05.02.2016 й.
0562-рақам билан рўйхатга олинган.
“PRINT REBEL” МЧЖ
матбаа корхонасида чоп этилди.
Корхона манзили:
Тошкент шаҳри, Олмазор тумани,
Урозбоев кўчаси, 35-уй
Журнал ойда бир марта
чоп этилади.

Мусаххиллар:
Дилфуза Маҳмудова
Моҳира Хусанова
Саҳифаловчи-дизайнер:
Муҳаммадсодиқ Сайфуллаев
Copyright © “Шарқ юлдузи”